

Peter Štrpka: Istota právnej neistoty alebo problém predvídateľnosti práva

V poslednej dobe máme v našej advokátskej kancelárii malý problém. Na relatívne jednoduchú otázku klientov „kedy a ako ich spor rozhodne príslušný slovenský súd“ dávame čoraz zložitejšie odpovede. Po analýze skutkového a právneho stavu sme schopní v zásade rýchlo uzavrieť, či právo podľa nášho názoru je alebo nie je na strane klientov a odporučiť im ďalší postup vo veci. Na krásnom hlavičkovom papieri im dokonca naše závery poskytneme v podobe písomného stanoviska. Ale kedy a ako ich spor rozhodne súd? Výpočet skutočností, od ktorých to závisí, tvorí celkom dlhý zoznam. Rovnako tak dlhé sú tzv. disclaimer (výhrady) na konci našich stanovísk (ale tak ďaleko ako jedna naša konkurencia, ktorá na záver svojho stanoviska v disclaimeri uviedla, že advokátska kancelária nenesie žiadnu zodpovednosť za to, ak klient bude postupovať podľa ich stanoviska, sme zatiaľ ešte nezašli).

Problém spojený s uvedenou jednoduchou otázkou našich klientov je spojený s aktuálnym problémom predvídateľnosti práva na Slovensku. Právny realista a americký sudca Oliver Wendell Holmes povedal, že právo je iba obyčajná „predpoveď toho, čo súdy fakticky urobia, nič vznešenejšieho ani výnimočnejšieho“¹. Nechcem preháňať a zovšeobecňovať, ale občas je to u nás s takouto predpoveďou ako s predpoveďou počasia na viac dní, na ktorú sa tiež v poslednej dobe napriek moderným technickým vymoženostiam našich meteorológov nedá veľmi spoľahnúť.

Predvídateľnosť práva je úzko spojená s princípom právnej istoty a tá je zas nevyhnutnou súčasťou pojmu právny štát. Na pojem právny štát sa dá nazeráť z viacerých pohľadov. Odhliadnuc od právno-teoretických poučiek je to zjednodušené štát, ktorý je viazaný právom a v ktorom sú pre všetkých jeho občanov jasne a zrozumiteľne stanovené pravidlá hry. Štát, ktorého občan vie, čo štát očakáva od neho a čo môže on očakávať od štátu. Štát, ktorého orgány konajú na základe ústavy, v rozsahu a spôsobom, ktorý stanoví zákon a ktorého občania môžu konať všetko, čo zákon nezakazuje (porovnaj čl. 2 Ústavy Slovenskej republiky). Štát, ktorého občania majú dôveru v právo a ktorý ju svojimi faktickými krokmi nenarušuje. Štát, v ktorom je prítomná istota, že ak občan bude dodržiavať stanovené pravidlá hry, také isté pravidlá budú dodržiavať aj ostatní, a to bez ohľadu na ich postavenie, národnosť, farbu pleti, náboženské presvedčenie, spoločenský a politický status či vplyv, priateľov alebo finančné možnosti. Štát, ktorý zabezpečí, že ak sa stanovené pravidlá nedodržiavajú, postará sa účinne a rýchlo o vynútenie ich dodržiavania, a to aj prostredníctvom donucovacích prostriedkov. Štát, ktorý verejne vysvetľuje, prečo je potrebné dodržiavať pravidlá a v prípade, ak sú niekomu nejasné alebo neurčité, zabezpečí ich verejnú interpretáciu tak, aby odstránil pochybnosti. Štát, ktorý motivuje občanov, že je pre ich život a život spoločnosti výhodnejšie pravidlá dodržiavať ako porušovať. Štát, ktorý zabezpečí, aby sa pri sporoch skutkovo obdobné prípady rozhodovali obdobne. Ide teda hlavne o štát, ktorého občania vedia, ako sa majú správať, a čo nastane v prípade, ak sa tak správať nebudú, a v ktorom platí, že zákonom stanovené pravidlá platia pre každého bez výnimky a na každého sa aplikujú rovnako.

Ak štát nefunguje na uvedených princípoch a jeho občania nemajú dôveru v to, že je uvedené schopný zabezpečiť, nemôžeme hovoriť o právnom štáte v pravom slova zmysle. Je to štát, ktorý dáva jasne najavo, že ignoruje a nectí si ním stanovené pravidlá hry. Štát, ktorý verejne alebo skryto akceptuje, že k želanému cieľu je možné sa dopracovať aj nezákonnými prostriedkami. Štát, ktorý vychováva občanov k nedôvere v právo. Štát, ktorý nesankcionuje tých, ktorí porušujú pravidlá, pretože on sám si ich nectí a porušuje. Štát, ktorý u niektorých občanov nedodržiavanie zákona prehliada, u iných nie. Štát, ktorému vyhovuje nejasnosť a neurčitosť ním stanovených pravidiel, pretože túto nejasnosť alebo neurčitosť v prípade potreby využije vo svoj prospech alebo v prospech niektorej skupiny občanov. Ide o štát, ktorého občania nadobudnú presvedčenie, že na dosahovanie svojich cieľov v živote štátom stanovené pravidlá vlastne ani nepotrebujú.

¹ HOLMES, O. W.: The Path of the Law, in: Harvard Law Review, ročník 10, 1987, s. 461.

Bývalý podpredseda českého Ústavného súdu Pavel Holländer v tejto súvislosti poukazuje na eróziu moderného štátu, outsourcing štátu a dekonštrukciu právneho poriadku², pričom takýto štát neoznačuje za právny, ale za faktický.

Naša Ústava však hneď vo svojom úvode konštatuje, že Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát (čl. 1 ods. 1 prvá veta Ústavy Slovenskej republiky). Avšak imanentnou súčasťou právneho štátu je aj princíp právnej istoty a s ňou spojenej predvídateľnosti práva. Opakovane to zdôrazňuje aj Ústavný súd vo svojich rozhodnutiach, keď podstatu materiálneho právneho štátu, okrem povinnosti štátnych orgánov zabezpečiť reálnu možnosť uplatnenia ústavných práv, vidí v dvoch princípoch, a to v princípe spravodlivosti a v princípe právnej istoty (I. ÚS 17/99).

V súvislosti s predvídateľnosťou práva možno hovoriť o predvídateľnosti:

1. zmeny pravidiel,
2. interpretácie pravidiel,
3. rýchlosti rozhodovania,
4. postoja osôb rozhodujúcich o zmene a interpretácii pravidiel.

1. Predvídateľnosť zmeny pravidiel

V otázke predvídateľnosti zmeny pravidiel je rozdiel medzi predvídateľnosťou zmeny zákona a predvídateľnosťou zmeny súdnej judikatúry.

V prípade tvorby zákonov zákonodarca určuje pravidlá, ktoré sú platné a účinné pre všetkých (erga omnes). Zákonodarca musí pri prijímaní zákonov rešpektovať zákaz retroaktivity a mal by tvoriť nové resp. meniť staré pravidlá iba „do budúcnosti“. V tomto smere je dôležitá precízna formulácia prechodných (tzv. intertemporálnych) ustanovení zákona, ktoré riešia kolíziu medzi novou a starou právnou úpravou. Pri prijímaní nových a zmenou existujúcich pravidiel by uvedomelý zákonodarca mal rešpektovať legitímne očakávania občanov spojené s istotou právneho prostredia a citlivo riešiť otázku dôvery občana v predchádzajúci právny stav. Táto otázka je ale už skôr otázkou charakteru politiky zákonodarcu, nastavenia pravidiel legislatívneho procesu a ich faktického dodržiavania zo strany štátu. Podľa väčšinových názorov totiž nedodržiavanie týchto procesných pravidiel prijímania nových zákonov neústi do možnosti vyhlásiť takto prijatých zákonov za protiústavné, ale iba do možnosti občanov „spočítať to“ takto správajúcemu sa zákonodarcovi v nasledujúcich demokratických voľbách. V tejto súvislosti možno oceniť poslednú zmenu rokovacieho poriadku Národnej rady Slovenskej republiky³, ktorá okrem iného zrušila možnosť tzv. legislatívnych prílepkov (nepriamych noviel zákonov obsahovo nesúvisiacich s prerokovávaným návrhom zákona), ako aj prijatie nového zákona o tvorbe právnych predpisov⁴ a pripravovaných nových Legislatívnych pravidiel vlády Slovenskej republiky.

Naopak, v prípade aplikácie zákona pri súdnom rozhodnutí súd posudzuje konanie, ku ktorému došlo v minulosti, a teda rozhodnutie súdu zasahuje už existujúce právne vzťahy účastníkov. Problémy pre právnu istotu účastníkov súdneho konania nastávajú najmä vtedy, ak sa počas konania zmení judikatúra súdov, ktorá bola ustálená v okamihu začatia súdneho konania (podania žaloby), ako aj vtedy, ak takúto ustálenú judikatúru chce zmeniť konajúci súd priamo v prejednávanej veci. V praxi je to častý jav najmä v prípade niekoľko rokov trvajúcich súdnych konaní.

² HOLLÄNDER, P.: Pojmy v Sisyfovej krošni. Bratislava 2015, s. 133-171.

³ Zákon č. 399/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

⁴ Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Ustálená judikatúra súdov je totiž pre správanie sa účastníkov právnych vzťahov, ako aj pre rozhodovanie, či sa v prípade sporu obrátia na súd, v mnohých prípadoch rovnako dôležitá ako samotné znenie zákona.

V súčasnosti prevláda názor, že pri rozhodovaní súdov neplatí zákaz retroaktivity novej judikatúry, keďže aj v spoločnosti dochádza k neustálemu vývoju a súdna moc musí mať možnosť na základe nových poznatkov svoj názor prekonať alebo zvrátiť. Avšak aj v tomto prípade vo všeobecnosti platí zákaz ľubovôle a povinnosť súdu rešpektovať vlastné rozhodnutia a rozhodnutia vyšších súdnych autorít. Podľa Roberta Alexyho „ten, kto sa chce odchýliť od precedenčnej praxe, nesie bremeno argumentácie“.⁵ Rovnako podľa Chaima Perelmana obhajujúceho tzv. princíp inertie „akýkoľvek názor, ktorý bol v minulosti akceptovaný, nemôže byť zavrhnutý bez dostatočného dôvodu“.⁶

Tento princíp v doterajšej praxi zdôrazňoval aj Ústavný súd Slovenskej republiky, podľa ktorého „obdobné situácie musia byť rovnakým spôsobom právne posudzované“ (IV. ÚS 14/07), resp. „obsahom princípu právnej istoty je vytvorenie istoty, že na určitú právne relevantnú otázku sa pri opakovaní v rovnakých podmienkach dáva rovnaká odpoveď“ (napr. II. ÚS 48/97, I. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95). Aj podľa názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky účastníci by nemali byť zaskočení právnym posúdením veci súdom alebo takým postupom súdu, ktorý nemá oporu v predvídateľnom právnom postupe súdu, ktorý nie je v súlade s procesným právom a jeho pravidlami (7 Cdo 42/2010).

Obdobne sa vo svojej rozhodovacej praxi vyjadril aj Ústavný súd Českej republiky, podľa ktorého „Ke znakům právního státu a mezi jeho základní hodnoty patří neoddelitelně princip právní jistoty (čl. 1 odst. 1 Ústavy), jehož nepominutelným komponentem je nejen předvídatelnost práva, nýbrž i legitimní předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci v souladu s právem a zákonem stanovenými požadavky. Tato předvídatelnost postupu orgánů veřejné moci je vyjádřením maximy, na základě níž se lze v demokratickém právním státě spolehnout na to, že ve své důvěře v platné právo nikdo, tj. fyzická či právnická osoba, nebude zklamán. Pouze takto předvídatelné chování naplňuje v praxi fungování materiálně chápaného demokratického právního státu a vylučuje prostor pro případnou svévoli. Obsah citovaných ustanovení, totiž že státní moc lze uplatnit jen v případech, mezích a způsobu, které stanoví zákon, nelze totiž chápat jako volnou úvahu státních orgánů, zda tak učiní či nikoliv, ale naopak jako povinnost uplatňovat tuto moc (zákonem stanoveným způsobem) tam, kde je to nezbytné (k tomuto srov. náleze ve věci sp. zn. IV. ÚS 488/01 ze dne 11. 7. 2002, Sbíрка nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 27, náleze č. 85), neboť podřízení státní moci v obou těchto směrech svrchovanosti zákona tvoří základ právního státu.“ (IV. ÚS 690/01).

Nový Civilný sporový poriadok právnu istotu zahrnul medzi základné princípy sporového konania a vo svojom čl. 2 ods. 2 ju definuje ako „stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít; ak takej ustálenej rozhodovacej praxe niet, aj stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý spravodlivo.“ Zároveň v čl. 2 ods. 3 Civilný sporový poriadok uvádza, že „ak sa spor na základe prihliadnutia na prípadné skutkové a právne osobitosti prípadu rozhodne inak, každý má právo na dôkladné a presvedčivé odôvodnenie tohto odklonu.“

Hoci princíp právnej istoty vyplýva priamo z Ústavy Slovenskej republiky tak, ako bolo uvedené vyššie, jeho definíciu v procesnom predpise možno iba oceniť, keďže z Občianskeho súdneho poriadku účinného do 30.06.2016 tento princíp vyplýva len nepriamo z niektorých jeho ustanovení (porovnaj napríklad § 213 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku). Dôležitejšia ako samotná definícia pojmu právna istota bude jej praktická aplikácia pri dennodennom rozhodovaní súdov.

⁵ ALEXY, R.: Theorie der Grundrechte. Frankfurt am Mein 1994, s. 505.

⁶ Citované podľa ALEXY, R.: Theory of legal argumentation. Oxford 1989, s. 277-278.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že v súčasnosti na Slovensku neexistuje a nemôže existovať garancia zákazu zmeny judikatúry ako taká. Tu však je potrebné zdôrazniť, že takáto zmena nemôže byť svojvoľná, náhla, bez racionálneho, logického, dôkladného a presvedčivého odôvodnenia. Takáto svojvoľňa by bola totiž pre rozpor s princípom právnej istoty protiústavná. Sudcovia si musia uvedomiť svoju zodpovednosť v tom zmysle, že nimi uskutočnená zmena judikatúry znamená nepriamo zmenu pravidiel hry aj v iných prípadoch ako iba v nimi rozhodovanej veci. Táto zmena sa pritom deje bez súčasnej zmeny zákona, a keďže v tomto prípade neplatí zákaz retroaktivity, môže to mať za určitých okolností dokonca negatívnejší vplyv ako samotná zmena zákona, ktorá je avizovaná vopred, a pri ktorej platí ústavne garantovaný princíp zákazu retroaktivity. Zároveň však nemožno úplne vylúčiť diskusiu na tému, či za určitých okolností majú sudcovia v individuálnom prípade možnosť po posúdení všetkých okolností prípadu rozhodnúť o priznaní nároku účastníkovi, ktorý sa pri svojom konaní riadil ustálenou judikatúrou, ktorá bola neskôr prekonaná, argumentujúc princípom právnej istoty a dôvery občana v právo.

2. Predvídateľnosť interpretácie pravidiel

V súkromnom práve platí, že právny úkon má byť určitý a zrozumiteľný, inak je neplatný (porovnaj § 37 ods. 1 Občianskeho zákonníka). Čo je ale dôsledkom neurčitosti zákona resp. právnej normy v ňom obsiahnutej? A čo s neurčitosťou súdnych rozhodnutí?

V prvom rade je potrebné odlišovať medzi neurčitosťou, ktorá sa dá odstrániť interpretáciou a neurčitosťou, ktorá sa interpretáciou odstrániť nedá.

Princíp právnej istoty chápaný vo význame predvídateľnosti dôsledkov právneho predpisu a nárokov na jeho určitosť a zrozumiteľnosť nemožno obmedzovať iba na samotný text právneho predpisu. Až jeho realizácia a aplikácia totiž v praxi zasahujú do právnych vzťahov. Aby realizácia právneho predpisu a jeho aplikácia bola s týmto právnym predpisom v zhode, musí existovať predvídateľnosť aplikácie práva orgánmi verejnej moci, ktorá sa nevyhnutne odvíja od ich interpretácie práva.

Pri interpretácii právnej normy by sa nemalo prihliadať iba na jazykovo-gramatický výklad. Určite je potrebné pri interpretácii právnej normy ním začať, ale nie skončiť. Ak sa totiž pri mechanickej aplikácii práva nerešpektuje zmysel a účel právnej normy, robí sa z práva nástroj odcudzenia a absurdity. Vzhľadom k tomu je potrebné používať aj iné druhy výkladu, a to najmä teleologický (podľa účelu právnej normy), systematický, historický a pod. Napriek tomu, že Ústavný súd Slovenskej republiky sa už v deväťdesiatych rokoch priklonil k materiálne orientovanej aplikácii a interpretácii práva, v podmienkach slovenských súdov je stále prítomný čisto jazykovo-gramatický výklad, ktorý je navyše spojený s procesno-právnym formalizmom. Tragédiou zároveň je, že s takouto výbavou vo vienuk promujú študenti niektorých slovenských právnických fakúlt a následne si hľadajú svoje pracovné uplatnenie v právnej praxi.

Výklad práva by mal byť spojený s pravidlami logiky, racionálnej argumentácie a s tzv. praktickým uvažovaním, ktoré zahŕňa napríklad úvahy o účele ustanovenia zákona, o mieste ustanovenia zákona v systéme právneho poriadku, o tom, ktorý výklad je v súlade s ústavnými hodnotami alebo iné hodnotové, morálne úvahy alebo praktické úvahy. Ide vlastne o uvažovanie o tom, čo by malo byť alebo čo treba urobiť. V slovenských podmienkach môžeme hovoriť predovšetkým o potrebe používania tzv. sedliackeho rozumu pri výklade práva.

Ak ale nie je možné neurčitosť právnej normy odstrániť ani výkladom, môže byť za určitých okolností vyhlásená za protiústavnú pre porušenie princípu právnej istoty. Obdobný princíp platí aj v prípade neurčitosti súdnych rozhodnutí, najmä v časti nepresvedčivosti ich odôvodnení.

Zodpovednosť za rozhodujúcu interpretáciu nesú hlavne najvyššie súdne authority, ktorými sú v našich podmienkach Ústavný súd Slovenskej republiky a Najvyšší súd Slovenskej republiky. Čo ale v prípade, ak zdrojom právnej neistoty sú práve najvyššie súdne authority? Napríklad Európsky súd pre ľudské práva v spore *Beian vs Rumunsko* skonštatoval, že „Najvyšší súd Rumunska namiesto toho, aby stanovil rozhodujúcu interpretáciu zákona, sa sám stal zdrojom právnej neistoty, podkopávajúc tak dôveru verejnosti v súdny systém“.

V súkromnom práve sa tento problém snaží odstrániť nový Civilný sporový poriadok zavedením tzv. veľkého senátu na Najvyššom súde Slovenskej republiky. Podľa § 48 ods. 1 Civilného sporového poriadku „ak senát najvyššieho súdu pri svojom rozhodovaní dospeje k právnomu názoru, ktorý je odlišný od právneho názoru, ktorý už bol vyjadrený v rozhodnutí iného senátu najvyššieho súdu, postúpi vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu. V uznesení o postúpení veci odôvodní svoj odlišný právny názor.“⁷ Či to pomôže zjednocovaniu rozpornej judikatúry a prehĺbeniu právnej istoty ukáže až právna prax po nadobudnutí účinnosti Civilného sporového poriadku, t.j. po 1. 7. 2016.

3. Predvídateľnosť rýchlosti rozhodovania

Ďalším problémom pri predvídateľnosti práva je otázka, kedy súd rozhodne spor. Vo všeobecnosti platí princíp, že súd by mal v konaní postupovať tak, aby vec bola čo najrýchlejšie prejednaná a rozhodnutá. Súčasťou práva na spravodlivý proces je totiž aj právo rozhodnúť vec bez zbytočných prieťahov, t.j. včasnosť poskytnutia súdnej ochrany. Veľmi dobre to vyjadril Ústavný súd Českej republiky, keď skonštatoval: „Není-li stát v konkrétním sporu účastníků schopen zabezpečit řádný průběh soudního řízení, dochází v důsledku této jeho neschopnosti k faktickému odepření spravedlnosti. Důsledkem je pak nejen dlouhodobá nejistota stran sporu o tom, na čí straně se právo nachází, ale obecně i podlamování důvěry jednotlivců (fyzických i právnických osob) v to, že justice je schopna náležitě právo nalézat a chránit. Z tohoto pak vyplývá i ztráta důvěry nejen v právo samotné, ale i v demokratický stát, který, prohlašuje-li se za stát právní, je povinen zejména svým soudnictvím nalézat práva jednotlivých účastníků řízení nejen v co největší shodě s právem objektivním, ale také v přiměřeném časovém horizontu. Je-li totiž délka řízení zcela neadekvátní věci, o níž je řízení vedeno, je již tím samým spravedlnost procesu popřena.“ (IV. ÚS 36/04).

Ak súd nemá zákonnú lehotu na vydanie rozhodnutia, vec rýchlosti rozhodnutia závisí predovšetkým od manažmentu pracovného času sudcov, ich prípravy, ľudských a odborných predpokladov, počtu rozhodovaných vecí, ako aj celkovej organizácie práce jednotlivých súdov.

Otázka zákonom stanovenej lehoty na vykonanie niektorých úkonov na strane súdu v rámci súdneho konania, či dokonca na samotné vydanie rozhodnutie, je dlho diskutovanou otázkou bez jednoznačného záveru. Nový Civilný sporový poriadok sa pri sporoch nevybral cestou zákonných lehôt na vydanie rozhodnutí (s výnimkou zachovania 10 dňovej lehoty na vydanie platobného rozkazu, ak žalobca podá návrh na prepísanom tlačive). V niektorých mimosporových konaniach (ako napríklad veci týkajúce sa obchodného registra, konaní vo veciach maloletých) alebo pri konkurzoch a reštrukturalizáciách je lehota na vydanie rozhodnutia stanovená. Pri sporových konaniach podľa nového Civilného sporového poriadku možno ako pozitívum, ktoré môže pomôcť urýchliť vydanie rozhodnutia, označiť zmenu pravidiel doručovania a precizovanie zásady, že účelom sporového konania je rozhodnúť spor a nie zistiť materiálnu pravdu.

⁷ V tejto súvislosti už prax zaznamenala otázkou spojenú s čisto jazykovo-gramatickým výkladom predmetného ustanovenia, podľa ktorého senát nie je povinný postúpiť vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu vtedy, ak sa chce odchýliť od vlastného právneho názoru, keďže ustanovenie používa formuláciu „iného senátu“. Takýto názor je potrebné s použitím teleologického výkladu jednoznačne odmietnuť.

Autori nového Civilného sporového poriadku sú presvedčení, že cesta k urýchleniu sporových súdnych konaní je zmena prístupu a myslenia sudcov, ktorí musia v sporoch prísne uplatňovať dispozičnú a prejednaciú zásadu. Ostáva veriť, že toto ich presvedčenie budú zdieľať aj konajúci sudcovia, ktorí pochopia, že procesnoprávne predpisy nemôžu byť v spore cieľom, ale iba prostriedkom, ako aj to, že procesná úprava je úpravou komplexnou a vyčerpávajúcou, a že ak nejaká vec v procesnom predpise upravená nie je, budú pokračovať v konaní s použitím analógie a spor rozhodnú, pretože v opačnom prípade by išlo o denegatio iustitiae (odmietnutie spravodlivosti).

Rýchlosti rozhodovania sporov môže napomôcť aj rozšírenie kauzálnej príslušnosti súdov, napríklad v pracovnoprávných sporoch (hoci z vecného hľadiska je stanovenie kauzálnej príslušnosti niektorých súdov iba ťažko pochopiteľné, napríklad všetky pracovnoprávne spory prešovského kraja bude rozhodovať Okresný súd Poprad, čo iste „ocenia“ občania najväčšieho mesta v kraji Prešov, ktorí budú napríklad pri sporoch o neplatnosť ukončenia ich pracovného pomeru dochádzať za spravodlivosťou do Popradu).

Napriek uvedenému niektoré otázky požadované praxou ostali naďalej otvorené, čo však nevylučuje de lege ferenda možnosť ich hmotnoprávnej úpravy, napríklad spory s telekomunikačnými operátormi, nebankovými subjektmi poskytujúcimi pôžičky, bankami a pod., ako aj spory z tzv. nesporných nárokov, kde jediným účelom „sporu“ je získanie exekučného titulu za účelom čo najrýchlejšieho vymoženia nároku (pri ktorých v súčasnosti dlžník zväčša iba zneužíva procesné predpisy za účelom oddialovania povinnosti plniť svoj nesporný záväzok).

Predvídateľnosti a rýchlosti v sporovom konaní môže pomôcť aj povinnosť súdu uviesť pri predbežnom prejednaní sporu svoje predbežné právne posúdenie veci a predpokladaný termín pojednávania. Predbežné právne posúdenie veci síce umožňuje aj Občiansky súdny poriadok (v zmysle § 100 ods. 1 „Počas konania môže súd účastníkom uviesť, ako sa na základe doteraz tvrdených a preukazovaných skutočností javí právne posúdenie veci“), avšak sudy túto možnosť využívajú len výnimočne.

V súvislosti s právnou istotou otvorenou otázkou stále ostáva mimoriadne dovolanie generálneho prokurátora, ktoré sa ako inštitút napriek jeho dlhodobému avizovanému vypusteniu z právneho poriadku zo strany autorov Civilného sporového poriadku nakoniec predsa len na poslednú chvíľu „ocitlo“ v jeho schválenom znení. Po posledných rozhodnutiach Európskeho súdu pre ľudské práva proti Slovensku sa dnes stupňujú názory za urýchlenú novelizáciu Civilného sporového poriadku (a to nielen v časti mimoriadneho dovolania), a to ešte pred nadobudnutím jeho účinnosti. K týmto názorom je potrebné uviesť, že Civilný sporový poriadok ako procesný predpis upravujúci procedúru súdneho rozhodovania v sporoch je nutné považovať za úplný systém a jeho nedostatky je možné odstrániť použitím racionálnej interpretácie či analógie (ako už bolo uvedené v opačnom prípade by išlo o denegatio iustitiae). V súlade s čl. 3 ods. 1 Civilného sporového poriadku je potrebné každé jeho ustanovenie vykladať okrem iného aj v súlade s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva. Rozumný generálny prokurátor rešpektujúci judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva musí totiž už dnes veľmi dobre zvážiť v jednotlivých prípadoch podanie mimoriadneho dovolania, hoci zákonné ustanovenia ho k tomu oprávňujú, a to nielen v zmysle Občianskeho súdneho poriadku, ale aj po 1. 7. 2016 v zmysle Civilného sporového poriadku.

4. Predvídateľnosť postoja osôb rozhodujúcich o zmene a interpretácii pravidiel

Súčasným spoločným problémom právnikov (bez ohľadu na to či ide o sudcov, advokátov, notárov, prokurátorov, či právnikov v štátnej správe) sa stáva postupné prispôbovanie sa rýchlosti a turbulencii dnešnej doby a s tým spojená strata schopnosti selekcie dôležitosti informácií a strata schopnosti vidieť veci v celku. Ako sa hovorí častokrát „pre stromy nevidíme les“ a zároveň nemáme čas „ísť veciam na koreň“.

Žijeme v dobe hypertrofie písaného práva, v ktorej panuje naivná predstava, že každý problém je možné vyriešiť prijatím nového alebo zmenou existujúceho právneho predpisu. Nestíhame pritom vnímať, a už vôbec nie hlbšie spracovávať a analyzovať, množstvo publikovaných zákonov a rozhodnutí súdov.

Hoci má platiť pravidlo rozhodovania v obdobných prípadoch obdobne, absentuje u nás schopnosť poctivého porovnávania prípadov, nie však vytrhávaním jednotlivých viet hodiacich sa na konkrétny prípad tak, ako je tomu v praxi, ale hlbším porovnávaním najmä skutkového stavu individuálnych prípadov.

Pri aplikácii práva máme prehnané očakávania od súdov, pretože úlohu sudcov buď podceňujeme alebo preceňujeme.

Súd je v našom systéme písaného práva písaným právom viazaný. V štáte teda úlohu usporiadateľa vzťahov medzi občanmi plní predovšetkým zákonodarca, ktorého úlohou je prijímanie spravodlivých a ústavne konformných pravidiel. Právna náuka však dnes aj v systéme písaného práva akceptuje tzv. sudcovské dotváranie práva. Sudca teda neplní iba úlohu subsumpčného automatu tak, ako si to niektorí mylne predstavujú. Rovnako však ani neplní úlohu garanta všeobecnej spravodlivosti, ktorý disponuje všetkými potrebnými nástrojmi, aby každá vec, ktorú rozhoduje, bola v očiach občanov vnímaná ako správne a spravodlivo rozhodnutá.

Viacerí sudcovia ostávajú naďalej „zamotaní“ v procesnom práve, pričom hľadajú formálne vady podaní, zasielajú nezrozumiteľné výzvy, neustále odročujú pojednávania, čím oddávajú rozhodnutie vo veci samej. Odhliadnuc od ich možného zistného zlého úmyslu môže byť príčinou ich vlastné pohodlie, nedostatočné naštudovanie prípadu, či absentujúca odbornosť či skúsenosť v danej problematike. Dokonca sa v poslednej dobe možno stretnúť aj s prípadmi, keď si prvostupňový súd bez hlbšej analýzy osvojí závery predkladané jednou zo sporových strán s odôvodnením, že odvolací súd mu aj tak povie, ako má v konečnom dôsledku rozhodnúť alebo aké úkony má vykonať, keďže sa určite jedna zo strán odvolá. Na druhej strane sú zas niektorí príliš aktívni sudcovia prvostupňových súdov, ktorí sa neštítia otvorene kritizovať a nerešpektovať rozhodnutia najvyšších súdnych autorít, či nadradeného súdu vyššieho stupňa, a to dokonca aj v prípadoch konkrétnej rozhodovanej veci, keď sú viazaní jeho právnym názorom uvedenom v zrušovacom rozhodnutí.

Vzhľadom k uvedenému je na Slovensku potrebný v súčasnosti hlbší verejný diskurz o tom, aká je v štáte skutočná úloha sudcu a súdov. Súčasťou tohto diskurzu by mali byť predovšetkým sami sudcovia. Mohli by začať tým, že sa nebudú báť verejne vysvetľovať svoje rozhodnutia, a že sa otvorene postaví za ne. Ak si vzhľadom k svojmu ústnemu prejavu neveria, existuje predsa možnosť využitia inštitútu hovorca súdu, odborných článkov, či elektronickej komunikácie prostredníctvom webu. Takýto diskurz môže pomôcť k zvýšeniu dôveryhodnosti verejnosti k súdom a sudcom, ako aj k predvídateľnosti ich súdnych rozhodnutí. Samozrejme jeho súčasťou musia byť aj ostatní účastníci na súdnom procese, advokátov nevynímajúc.

Pri poznaní konkrétnej osoby sudcu, jeho charakterových vlastností a odborných názorov je totiž možné aspoň čiastočne predvídať, ako sa zachová pri rozhodovaní konkrétneho sporu. Aj sudcov z najvyšších súdnych autorít ako je Najvyšší súd Slovenskej republiky a Ústavný súd Slovenskej republiky, ktoré zodpovedajú za rozhodujúcu interpretáciu práva, je potrebné poznať hlbšie. Ide totiž o authority ovplyvňujúce samotný charakter právneho štátu a princípy samotnej demokracie. Okrem iného je potrebné poznať ich odpoveď na otázku, ktorý druh výkladu právnych noriem je pre nich podstatný pri interpretácii práva. Alebo na otázku, či im pri aplikácii práva postačí za každých okolností iba písané právo a jeho ustálený výklad, alebo v prípade, ak vnútorne pociťujú jeho zrejmu nespravodlivosť vo vzťahu ku konkrétnemu skutkovému stavu, sú alebo nie sú, a ak áno, za akých okolností, ochotní ísť aj proti textu zákona schváleného väčšinou a jeho ustáleného výkladu.

A či bude pri odpovedi na túto otázku ich inšpiráciou právny pozitivizmus v Kelsenovej rýdzej forme alebo v Hartovej umiernennej forme alebo právny jusnaturalizmus s Radbruchovou formulou extrémnej nespravodlivosti, Fullerovou teóriou vnútornej a vonkajšej morálky práva, či Dworkinovou teóriou právnych princípov, rozpracovanou a prehĺbenou Alexym, Rawlsovou teóriou spravodlivosti ako slušnosti, prípadne iná právna teória či názor, alebo či spolu s právnymi realistami na túto úlohu rezignujú argumentujúc, že ich úlohou predsa nie je hľadanie spravodlivosti, ale iba aplikácia práva prijatého väčšinou.

Hoci sa na prvý pohľad môže zdať, že ide iba o otázky právnej teórie, ktoré nemajú pre právnu prax žiadny význam, v dobe opakujúcich sa teroristických útokov, narastajúceho pravicového extrémizmu, historického stretu rôznych kultúr, hodnôt a náboženstiev, kedy sa do Európy vracajú obavy z diktátu väčšiny nerešpektujúcej ani základné ľudské práva vrátane práva na život, môže byť ich zodpovedanie pre budúcnosť demokracie a právneho štátu (a tým aj právnej istoty a predvídateľnosti práva) kľúčové.